

Bazsa György

Az érettségi és a felsőoktatás

A címben jelölt témakörben először szólok meg. Milyen minőségemben teszem ezt? Egyetemi oktató vagyok, jelenleg rektor, akit hivatalból nem kértek fel arra, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetem nevében foglaljon állást. A Magyar Rektori Konferencia és a Főiskolai Főigazgatók Konferenciája egy ezzel a kérdéssel foglalkozó ad hoc bizottsága elnökeként kialakult bizonyos álláspontom, ezt fogom a következőkben elmondani. A saját szakmai meggyőződésemet fejttem tehát ki, amelyet az előbb említett tényezők természetesen befolyásolnak, vagy jobbra meg is határoznak.

Az érettségi és a felsőoktatás címben én az és-t húzom alá, s ennek a kapcsolatnak a funkciójáról, jellegéről szeretnék néhány gondolatot elmondani, mert véleményem szerint ez természetes és szükségszerű kapcsolat. A két intézményrendszer: a közoktatás – ezen belül mindenekelőtt a középfokú oktatás – és a felsőoktatás időrendi sorrendben természetesen egymásra épül (ez egyértelmű és világos egymásra épülés). Azonban tartalmilag is van egy jelentős kapcsolódás, amelyet két példával illusztrálok.

Az egyik, a most akár áttételesen, akár explicite is napirenden lévő *felvételi vizsga* kérdése. Ennek a jellege, követelményei rendkívül nagymértékben visszahatnak, bizonyos óvatossággal még azt is mondhatnám, hogy meghatározzák a középiskolai oktatást. Még pontosabban: azt a tevékenységet, amire a felsőoktatásba készülő fiatalok és az őket valamilyen keretek között erre felkészítő tanárok végeznek. Ha egy kicsit élesebben akarok fogalmazni, akkor azt mondom, hogy az a könyv, amelyik a felsőoktatási felvételi követelményeket és minden más, azzal összefüggő tudnivalót is tartalmaz, nagyobb mértékben meghatározza számos gimnázium, tanuló, tanár tevékenységét, mint az a ma már valószínűleg hivatalosan a forgalomból is kivont nevelési és oktatási terv, amely egykoron irányító volt a magyar oktatási rendszerben. Ilyen formában rendkívül erős tud lenni a visszacsatolás a felvételi és az érettségi között, és úgy vélem, általában az is.

A másik kapcsolatot a *tanárképzés* jelenti. Amit az egyetemek és a főiskolák a tanárjelöltek számára a szakmai képzés (és ebbe beleértendő természetesen a pedagógusi, tanári mesterség) keretén belül nyújtanak, az valószínűleg nagyon erősen meghatározza a tanárok és így az iskolák és a magyar pedagógustársadalom tevékenységét. Alkalmassint valamiképpen a közoktatás követelményei is ezáltal determináltak. Hogy ezek milyen mértékben változnak időben, az nehéz kérdés, hiszen egy tanár életpályája során a tanított ismeretanyag jelentősen módosul, de a tanárképzésben kialakult szemlélet, pedagógiai értékrend mégis hosszú távon meghatározó. A tanári képzésben közvetített ismeretanyag természetesen követi a tudomány mindenkori fejlődését. Az a nagy kérdés, hogy miként és milyen módszerekkel lehet transzformálni ezt az ismeretanyagot a középiskola, egyáltalán a közoktatás követelményrendszerébe, s mi az, amire ebből építhet a felsőoktatás.

Ismételten visszatérő kérdés a középfokú és a felsőfokú oktatás kapcsolatán belül az *érettségi és a felvételi viszonya*. Az *érettségi* a magyar, illetve az európai hagyományokban és gyakorlatban rendkívül fontos, meghatározó elem. Korábban,

az elmúlt években, évtizedekben, amikor a felsőoktatás Magyarországon is tömegessé vált, egyértelműen azt mondhattuk, hogy az érettségi szükséges, de nem elégséges feltétele volt a felsőoktatásba való bejutásnak. E nélkül nem lehetett bekerülni a felsőoktatási intézménybe, azonban csak ezzel ugyancsak nem lehetett bejutni. Ez a helyzet változott az utóbbi években, és közismerten valahol a felúton vagyunk azon abban a tekintetben, hogy továbbra is szükséges az érettségi, de az intézmények egy részében még nem elégséges, egy másik részében viszont már szükséges és egyúttal elégséges feltétele is a felsőoktatásba való bejutásnak. Ez utóbbi intézményekben már nem mechanikus és abszolút kritérium a felvételi vizsga letétele, hiszen megfelelő átlagpontszám vagy érettségi-teljesítményszint esetén lehetőség van a magyar felsőoktatási intézményekben meghirdetett helyeknek mintegy a felére bejutni. Ez a középfokú oktatás tömegesedésével és bizonyos szakmák népszerű vagy kevésbé népszerű voltaival függ össze. Mindezek a tényezők a dolgok belső logikája szerint hatnak. Most, a reformtervezetek kapcsán arról van szó, hogy az érettségi (kétszintű vagy nem kétszintű, standardizált vagy nem standardizált) már szükséges és egyértelműen elégséges feltétele lehessen a felsőoktatásba való bejutásnak. Ennyire kristálytiszta ez a helyzet nem fog soha előállni, mert valamilyen mértékben ugyan még növelhetjük a felsőoktatás befogadóképességét, de akkor is lesznek szakmák, amelyeknél a gyakorlásukhoz szükséges képességek meglétéről való tájékozódás érdekében vagy társadalmilag teljesen indokolt okok miatt numerus clausust kell fenntartani. Ez a világ minden országában így történik. Nem vesznek fel sehol annyi orvostanhallgatót, ahány jelentkezőre, nem vesznek fel annyi színészt, ahányan színészként mennének. Ez paraméterek alapján természetesen nehezen meghatározható, de mindig is korlátozott szakmákat jelent. Hozzá tartozik a képhez, hogy ebben a kérdésben a magyar törvények szerint (és más országokban is) a felvételi kérdésében az autonóm egyetemek vagy főiskolák döntenek. Elő lehet ugyan írni (és erre az érettségi tervezet kísérletet tesz), hogy az érettségi meghatározott besorolás alapján legyen elég az egyetemre vagy főiskolára való bejutáshoz, de az egyetemeknek, főiskoláknak még akkor is megmarad az a törvényadta joguk, hogy bizonyos készségek és képességek mérését vagy ellenőrzését feltételül szabják.

Vegyük szemügyre a kapcsolat másik elemét, a *felvételi vizsgát*. Miután autonóm felsőoktatási intézmények döntenek törvényadta lehetőségüknél és joguknál fogva a felvétellel összefüggő kérdésekről, ezért rendkívül fontos, hogy egy, a most működő rendszerhez képest ilyen nagymértékű változás idején, mint amit az érettségi koncepció a tervezetben megfogalmaz, érdemben szólítsassék meg a felsőoktatás. Az érdemben megszólíttatást megkeresés, tárgyalássorozat formájában tartottuk volna szükségesnek.

Hogy ez fontos lett volna, arra hadd mondjak el egy kissé sajnálatosnak nevezhető példát. Miután a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem a többi közoktatási intézménnyel együtt tavaly ősszel megkapta az érettségi koncepciót tartalmazó fehér füzetet, három rektortársamtól (orvosegyetemi, műegyetemi, állatorvosi) megkérdeztem, hogy mi a véleményük róla. Azt felelték, hogy ilyet ők nem is kaptak. Nekem tudományegyetemi rektorként, mint a tanárképzésben érdekeltnek fontos volt az érettségi koncepció, tehát amikor megkaptam, áttanulmányoztam. Úgy véltük, bizonyára csak a tanárképzéssel foglalkozó tudományegyetemi rektorok kapták meg a tervezetet, a többiek pedig nem. Ellenőrzés után a saját hivatalukban is és a minisztériumban is kiderült, hogy tényleg kaptak a dokumentumból. De amikor egy-egy ilyen intézményvezető a szokásos mennyiség-

gű postáját megkapja, akkor előfordulhat, és négyből három esetben elő is fordult, hogy nem érzékelve a dolog súlyát, nem vették észre, hogy ez a dokumentum milyen nagy kihatással van a felsőoktatási tevékenységre. Tehát meg kellett volna szólítani a felsőoktatást, és ezt nem arisztokratikus alapállásból mondom, mert nem erről van szó, hanem arról, hogy ez a tevékenység közös. A címből az „és”-t emeltem ki, s ennek az „és”-nek a jegyében kellett volna és kell bennünket megszólítani. Mi létrehoztunk aztán egy ad hoc bizottságot, amely a rendelkezésre álló írásos anyagból, a tervezetből megpróbálta kiolvasni, hogy miről is van szó, mert különböző okok miatt az élőszóbeli kommunikáció még nem jött létre igazán. A tervezetben jelentős változtatásokat érzékeltünk, és *reagáltunk* is némelyekre. Ezek közül néhányat megpróbálok a következőkben megfogalmazni.

Világosan kell látnunk, hogy a *közoktatás* és a *felsőoktatás funkciója* között milyen *alapvető különbség* van. A középiskola a magyar oktatási rendszerben az általános műveltséget biztosítja. A mi szempontunkból az a funkciója, hogy minél korszerűbb, minél színvonalasabb, minél tartalmasabb, minél sokoldalúbb *általános műveltséget* biztosítson, és nem kívánjuk általában a közoktatástól, a középiskolától, hogy az egyetemi képzéssel összefüggő konkrét szakmai előkészítést végezzen. A felsőoktatás a magyar oktatáspolitikának megfelelően egyes szakokra veszi fel a hallgatókat, meghatározó módon szakképzést végez, és nem folytatja már az általános műveltség kialakítását vagy valamilyen magasabb szintre emelését. Néhány értelmiségképző tantárgy az újabb reformok következtében ugyan megjelenik, de ez nem következetes és nem meghatározó eleme a felsőoktatásnak, hanem épít arra az általános műveltségre, azokra a készségekre, arra a tanulási hajlamra, szándékra, ami a fiatalokban megvan. Hogy érzékletesen fejezzem ki, amit mondani akarok: olyan egyetemi előadást én nem hallottam, nem tartottam, amelyik úgy kezdődött volna, hogy kedves kollégák, maguk a középiskolában eddig megtanulták akár Magyarország földrajzát, akár a történelmét, s mi most onnan folytatjuk. Minden egyetemi előadó előlről kezdi más felfogásban, más szinten a tárgyát, de soha nem arra alapoz, hogy a hallgató a középiskolából valamit konkrétan tud. Természetesen rengeteget tud, természetesen bizonyos készségei megvannak, az intelligenciája megvan, de minden egyetemi és főiskolai előadás az adott szakon a kompakt ismertetanyagot kezdettől fogva felépíti, végigviszi, és így képezi a szakembereket. Ezzel szemben áll mondjuk az amerikai felsőoktatás, ahol az ottani közoktatási hiányosságok miatt az első két évet a college-okban azzal töltik, hogy előírják még az angolt, a matematikát, a fogalmazást, az európai műveltséget, kultúrát is, mert olyanok a hiányosságok, hogy ettől nem lehet eltekinteni. A magyar felsőoktatásnak erre nincs szüksége, mert a középfokú oktatás elvégezte kellő színvonalon, mélységben és eredményességgel, legalábbis a bekerülők tekintetében. Az az alapállásunk, hogy mi *ezentúl sem kívánjuk, hogy a szakmai előképzést a középfokú oktatás végezze el*. Nincs is lehetősége rá, mert nem lehet orvosokat, közgazdászokat meg agrármérnököket stb. szakmai értelemben előképezni a közoktatásban, mert akkor ezt minden középfokú intézményben minden más nevelési funkcióval együtt, változatlanul az általános műveltséget kell továbbtánni a fiatalok számára.

Itt rejlik az oktatási rendszer átalakítása tervezetének egyik vízválasztó eleme, az, hogy a középiskola *hány éves korú fiatalok számára* közvetíti az általános műveltséget. Eddig 18 éves korig történt az általános műveltséget nyújtása, amely mellett, ugyan különórán, tagozatokon vagy fakultációk keretében végbement

bizonyos előkészítés egyik-másik népszerűbb felsőoktatási szakra, mert ezt kívánta a szülők és a diákok jelentkezési szándéka, ambíciója, de alapjában véve akkor is az általános műveltség továbbítása folyt. Nem volna jó, ha ezt a feladatot 16 éves korra befejeznék, és ezzel szükségszerűen már 16 éves korban arra készítenék a gyerekeket, hogy ettől kezdve ne az általános műveltséget sajátítsák el, és a tanárokat, hogy ne az általános műveltség tartalmára tanítsák őket, hanem máris szétválasztanánk őket aszerint, hogy ez a gyerek orvosira, a másik közgazdaságra, a harmadik más szakra akar menni, és erre kell felkészülnie. Mert ebben az esetben az előbbi filozófiát feladtuk, előrehoztuk a szakképzést, ami nem feladata a közoktatásnak. Nincs felkészülve, nem szabad, hogy felkészüljön rá, és nem igényli a felsőoktatás, hogy ilyen szakmai előképzésre kerüljön sor az egyetemi, főiskolai oktatás előtt. Mi változatlanul azt szeretnénk, ha általánosan képzett, művelt fiatalok érkeznének be a felsőoktatásba, és nem szakmailag előképzettek. Nincs olyan elkövetés a felsőoktatásban, hogy bármit is beszámítsunk a középiskolai tanulmányokból akár kredit, akár tanegység, akár bármely más formában a felsőoktatási képzésbe – akármilyen csillagos ötösökről legyen is szó. Amit tud a hallgató, azt persze hasznosítja. Bár, látszólag a kérdés bennünket nem közvetlenül érint, nem kompetenciánk az iskolaszervezettel való foglalkozás, de mégis az a véleményünk, hogy 18 éves korig és ne 16 éves korig tartson az általános műveltség közvetítése.

Az érettségi és a felvételi kapcsolatának sokat vitatott eleme mind a középfokú, mind a felsőfokú oktatás szempontjából, hogy a *felvételi eljárás* mit számítson be a felvételi során. Egyetlen számonkérési vagy tudásbizonyítási aktust és annak eredményét vesszük-e csak alapul – azt a bizonyos javasolt érettségi és egyúttal felvételi eseményt, azt a hat napot-e –, vagy megtartunk-e valamit abból, ami most van, és amiről azt gondolom, hogy nincs rosszul, azaz a két utolsó középiskolai tanév jegyeit is figyelembe vesszük. Az az érzésem, hogy a tanulás, a tanítás és nevelés folyamatában nem mindegy, hogy a középiskolások érzik-e azt, hogy az egész folyamat eredményessége és minősített tevékenysége számít (legalábbis egy szintig, mert a későbbiekben ettől el lehet tekinteni az ismételt felvételik során), vagy csak az az egy esemény, amely lehet a felkészülés alapján jó esélyű, de lehet egy véletlen alapján rossz is. Az a véleményem, hogy ezt is végig kellene gondolni. De erre meg sok minden másra az érettségi tervezethen nem hogy válasz nincs, de még ezzel kapcsolatos kérdésfelvetés sincs.

Nem szigorúan ránk tartozó kérdés (de ebben a műfajban is minden minden-nel összefügg) a NAT, az *érettségi és a tanárképzés* rendszerének a *kapcsolata* sem. A NAT szakított a klasszikus tantárgyi szemlélettel, ehelyett műveltségi területeket fogalmaz meg. Ez a tény a most tárgyalt érettségi koncepcióban egyáltalán nem tükröződik. Változatlanul ugyanazok a hagyományos tantárgyak szerepelnek benne. A NAT és az érettségi koncepció között e tekintetben ellentmondás van. Ez a középiskola dolga, mondhatja joggal bárki, de nekünk, tanárképző intézményeknek ezzel is szembesülnünk kell. Nem szigorúan csak az érettségi kérdése ugyanis, hogy klasszikus tantárgyi rendszerben képezzünk-e a jövőben tanárokat, vagy a képzés során próbáljunk meg ezekben a műveltségi területekben gondolkodni. Nem lesz könnyű! Ha van jó értelemben vett konzervativizmus egy oktatási rendszerben, akkor az a felsőoktatásban biztosan megvan. A kialakult diszciplínák rendszeréhez többé-kevésbé ragaszkodnak a főiskolák, nagyon nehéz egy ilyen váltást a tanárképzésben véghezvinni. Mivel ez a magyar felsőoktatásban részt vevőknek majdnem az egynegyedét érinti, nem partikuláris kérdés a felsőoktatás számára, hogy most milyen tanárképzési rendszert valósítsunk meg.

Lássuk a kétszintű érettségi kérdését. Nyilvánvaló, hogy egy olyan nagy spektrumot, amit a végzős, 18 éves érettségizők tudásszintje jelent, nagyon nehéz egy szűk skálán osztályozni, értékelni. A mostani érettségi tervezet haladó szintű érettségi esetén egy kettes érettségi osztályzatért négyszeres szorzóval 8 pontot ad, ez többet ér, mint a középszintű érettséginek a jelese. Ha az ötös a haladó szinten – szintén négyszeres szorzóval – 20 pontot ér, akkor ehhez viszonyítva a középszintű érettséginek a 2 pontos kettese mennyire kicsiny teljesítményt jelent! Annyira nehéz az összehasonlítás, hogy ez valószínűleg didaktikailag is és a felvételi szempontjából is nagy gondot jelent. Hozzá kell még ehhez tennem azt, hogy a tervezetben e tekintetben sem szerepel igazából alternatíva. Csak kétszintű, közép- és haladó szintű érettségiről van szó, részletes kifejtés nélkül. Kérdés, hogy a két különböző szintű érettségi szigorúan ketté válik-e minden körülmények között, vagy lehet-e egyetlen példásorral, tételsorral egyszerre két szintet lebonyolítani. Ha lehet, akkor a gyerekek nem kell 16 éves korában feltétlen eldöntenie, hogy milyen szintű érettségit akar tenni, hanem elég 18 évesen, esetleg ott, az érettségin. Az értékelésnél is lehet azt mondani, hogy az első öt közepes erősségű matematikapéldával lehet szerezni egy jelest a közepes szintű érettségi szempontjából és haladó szintűt a további példák eredményességétől függően. Ha maradunk a mai rendszerben, akár lehet 15 pontot is szerezni, a perspektivikus felvételi szempontjából. Nem szükségszerű, hogy magát az érettségit időben, helyben, térben kétfelé bontsuk, hanem az általam vázolt lehetőség is fennáll, de a tervezet ezt mint lehetőséget sem említi.

Ezek voltak az okai annak, hogy a felsőoktatási intézményeknek a már említett ad hoc bizottsága azt fogalmazta meg végül, hogy jelen formájában ezt a tervezetet érdemi előkészítés, érdemi hozzászólás és megvitatás híján nem tartjuk alkalmasnak bevezetésre. A különböző megoldások elől *ab ovo* nem zárkózunk el, de ezeknek hatásaiban is körüljárt és lehetőség szerint gondosan felmért megvalósíthatóságát körültekintően elemző tanulmányok alapján tudjuk igazán értékelni. Elengedhetetlennek tartjuk, hogy az egész kérdéskört, ezt a *rendkívül jelentős változtatást* a közoktatás, a középfokú oktatás és a felsőfokú oktatás a minisztériummal, a kormánnyal mint szükségszerű államigazgatási szereplővel és végül a társadalommal: a fenntartókkal, az önkormányzatokkal és a szülőkkel valamilyen mechanizmus szerint, *de együtt készítse elő*. Egy demokratikus társadalomban ennek csak így szabad működnie és azt remélem, hogy ez így is fog majd működni.